

<https://doi.org/10.18485/analiff.2026.38.1.15>
821.512.161.09-31"20"

Ideja kosmopolitizma u turskoj postmodernističkoj književnosti

Ida D. Jović*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Katedra za orijentalistiku

 <https://orcid.org/0009-0005-9052-5875>

Ključne reči:

Orhan Pamuk,
Elif Şafak,
Burhan Sonmez,
Edže Temelkuran,
turska književnost,
postmodernizam,
kosmopolitizam,
multikulturalnost,
postnacionalizam

Apstrakt

Kosmopolitizam se u savremenoj turskoj književnosti najčešće prepoznaje kao težnja ka demokratskom društvu zasnovanom na univerzalnim vrednostima i multikulturalnosti. Međutim, ograničena pažnja posvećena je specifičnom konceptu „kosmopolitskog patriotizma”, koji je britansko-američki teoretičar Kwame Entoni Apija definisao kao privrženost sopstvenoj tradiciji sa željom za stvaranjem heterogene zajednice, te je primarni cilj ovog rada prepoznavanje navedenog koncepta u pojedinim romanima istaknutih turskih postmodernista. Naime, Orhan Pamuk, Elif Şafak, Burhan Sonmez i Edže Temelkuran, čiji su romani predmet analize za potrebe ovog rada, imaju kao zajedničku karakteristiku vezu sa Zapadom i liberalnu levičarsku političku orijentaciju, pri čemu su istovremeno duboko posvećeni i očuvanju sopstvene tradicije i identiteta. Pomenuti turski pisci često posežu za smeštanjem radnje u istorijski kontekst, bilo predstavljajući nekadašnju osmansku prestonicu Istanbul kao simbol multikulturalnosti i mirne koegzistencije različitih etničkih i religijskih grupa, bilo baveći se tabu temama iz turske istorije, poput stradanja i položaja manjinskih naroda. Sve navedeno njihovim delima daje političku dimenziju, što je u skladu sa stavom Linde Hačion da su se postmoderne metafikcije usmerile i na istoriografske i fiktionalne opise prošlosti da bi proučavale ideološka upisivanja razlike društvene nejednakosti. Takođe, u skladu sa shvatanjem Hačionove da u postmodernizmu rasa, pol, etnička pripadnost i seksualna sklonost postaju deo političkog polja, budući da postmodernisti izazivaju raznovrsne manifestacije centralizujućeg i centralizovanog autoriteta, dela koja su predmet našeg rada možemo shvatiti i kao postnacionalistička, odnosno kao kritiku nacionalizma, ideologije koja je u Turskoj kulminirala osnivanjem Republike 1923. godine i koja je podrazumevala da svi narodi na teritoriji Turske pripadaju jednoj, turskoj naciji, dok status nacionalnih manjina uopšte nije razmatran. Stoga, turski postmodernisti koji su predmet našeg rada, preispitujući istoriju u svojim delima, proklamuju jedinstvo različitih i mnoštvo jedinstvenih kultura. (примљено: 26. децембра 2025; прихваћено: 12. маја 2026)

<https://anal.fil.bg.ac.rs>

* Filološki fakultet
Katedra za orijentalistiku
Studentski trg 5
11000 Beograd, Srbija
ida.jovic@fil.bg.ac.rs

1. Uvod

Modernizacija turske književnosti, koja je otpočela s kraja 19. i početkom 20. veka, dogodila se nakon što su turski pisci i intelektualci tog vremena počeli da dolaze u učestalije kontakte sa zapadnjačkom, prevashodno francuskom kulturom i književnošću, te ne čudi što su se prve kosmopolitske ideje u turskoj književnosti javile još u vreme Tanzimata, periodu reformi između 1839. i 1876. godine, pokrenutih sa ciljem modernizacije carstva¹. Međutim, nakon tih pionirskih pojava kosmopolitizma u romanima², takve ideje izostale su sve do pojave postmodernizma 1970-ih, kada je turska književnost počela ubrzano da hvata korak sa svetskim književnim tokovima, da bi krajem 20. veka i posebno u prvoj deceniji 21. veka konačno uspjela da se pozicionira na mapi svetske književnosti. Takođe, tada je postmodernistička turska književnost pronašla i odgovor koji je oduvek mučio turske pisce – kako biti prihvatljiv za svet a ostati svoj, kako biti aktuelan i autentičan istovremeno, pri čemu je ovom uspehu turskih postmodernista svakako doprineo sveprisutni trend globalizacije (Маринковић, 2013: 69), što je pojam koji se svakako često dovodi u vezu sa multikulturalizmom i kosmopolitizmom, premda među njima postoje značajne distinkcije koje već dugo okupiraju teoretičare sociologije i politikologe.

Za razliku od kosmopolitizma koji se poistovećuje sa idejom pripadnosti „građanstvu sveta” i zagovaranjem univerzalnih vrednosti koje prevazilaze nacionalno, multikulturalizam se fokusira na poštovanje različitih kulturnih i etničkih grupa unutar često hibridne nacije. Razmatrajući pojam kosmopolitizma, Kwame Entoni Apija (Kwame Anthony Appiah) sa Univerziteta u Njujorku zaključio je da je taj pojam blizak liberalnom individualizmu, u smislu da je kosmopolitski ideal sloboda čoveka da „noseći svoje korene sa sobom” izabere lokalne oblike života u kojima će živeti. Naime, važna karakteristika jednog kosmopolite je želja za interakcijom sa „drugima” bez namere da svi postanu deo homogene globalne kulture, već da se očuvaju lokalne razlike, ali u skladu sa opštim moralnim konsenzusom (Appiah, 1997: 617–639).

Za potrebe ovog rada, koristićemo teorijski okvir koji je dao Apija, kako bismo analizirali pojedine romane istaknutih predstavnika turske postmoderne, poput Orhana Pamuka, Elif Šafak (Elif Şafak), Burhana Sonmeza (Burhan Sönmez) i Edže Temelkuran (Ece Temelkuran). Naime, ovi pisci kao zajedničku karakteristiku imaju to što u svojim delima i javnosti nastupaju sa kosmopolitskog stanovišta i što se opiru još uvek preovlađujućem nacionalizmu u Turskoj. Takvi stavovi njihovim

1 Treba naglasiti i da se ova pojava dovodi u vezu i sa pojavom ideologije osmanizma, odnosno težnje za uspostavljanjem osmanske nacije koja bi obuhvatila sve podanike Osmanskog carstva bez obzira na njihovu religiju i poreklo. Tu ideologiju, međutim, ubrzo je potisnula ideologija turkizma, koja je, upravo suprotno, bila zasnovana na turskom nacionalizmu i negiranju bilo kojih nacionalnih identiteta osim turskog.

2 Najistaknutiji primeri prve pojave ovih ideja u turskoj književnosti s kraja 19. veka su romani Ahmeta Midhata u kojima je, kroz likove koji pripadaju različitim narodima, Istanbul oslikan kao kosmopolitska prestonica – u romanu *Henüz 17 Yaşında (Samo 17 godina)* protagonistkinja je Grkinja, jermenska zajednica je prikazana u romanu *Müşahedat (Zapažanja)*, dok je u delu *Çingene (Ciganka)* Midhat pružio gotovo enciklopedijske podatke o romskoj populaciji u Osmanskom carstvu.

delima daju izrazitu političku dimenziju, a što je na tragu shvatanja Linde Hačion da u postmodernizmu rasa, pol, etnička pripadnost i seksualna sklonost postaju deo političkog polja jer su izazvane raznovrsne manifestacije centralizujućeg i centralizovanog autoriteta (Hačion, 1996: 324). U tom kontekstu želimo da ukažemo da u svojim javnim nastupima turski autori, čijim se delima naš rad bavi, iznose da je u Turskoj biti pisac nužno povezano sa bavljenjem politikom. Osim toga, zbog svog političkog aktivizma ili zbog stavova iznošenih u svojim romanima, svi pomenuti pisci imali su u nekom trenutku veće ili manje probleme sa vlastima u Turskoj, zbog čega su neki, a posebno Sonmez i Temelkuran, bili primorani da odu iz zemlje.

Zbog opiranja nacionalizmu, turska teoretičarka Žale Parla (Jale Parla) prepoznaje dela turskih postmodernista kao postnacionalistička i smatra da su se odvažili da dovedu u pitanje granice turske romaneskne tradicije i da se otvore ka novim prostorima prilikom struktuiranja svojih romana (Parla, 2007: 409). Takođe, složićemo se i sa Azrom Abadžić Navaii (Azra Abadžić Navaey) sa Sveučilišta u Zagrebu da, uvažavajući regionalne i kulturne specifičnosti koje je pojava (post) moderne svesti manifestovala u različitim sredinama, te nove trendove u turskom kontekstu možemo definisati kao postkemalizam, postsocijalizam i povratak osmanskoj tradiciji, što je preciznija oznaka za epohu 1980-ih i 1990-ih koju su u književnosti obeležili preispitivanje, sumnja i kritičnost prema propustima republikanskog projekta modernizacije (Abadžić Navaey, 2014: 30). Razmatrajući prisustvo osmanske tematike u delima pojedinih turskih postmodernista, i Elena Furlaneto (Elena Furlanetto) sa Univerziteta Duizburg-Esen iznela je stav da sve utopijske formacije, pa i osmanska, nose političku poruku koja obuhvata kritiku kemalizma i istovremeno zagovara osmanski multikulturalizam kao ideal kojem bi Turska trebalo da teži (Furlanetto, 2017: 92).

2. Sinteza Istoka i Zapada u romanima Orhana Pamuka

Orhan Pamuk, jedini turski dobitnik Nobelove nagrade za književnost i jedan od najpopularnijih i najprevođenijih savremenih pisaca, u gotovo čitavom opusu razmatra temu odnosa istočne i zapadne kulture i svojim delima upućuje univerzalnu poruku „moram biti to što jesam”. Naime, Pamuk kontinuirano ističe potrebu za očuvanjem sećanja na tradiciju, staru kulturu i jezik, ali i istovremenim uspostavljanjem mira sa Zapadom, bez neselektivnog prihvatanja svega evropskog. Mirjana Marinković, prevodilac većeg dela Pamukovog opusa na srpski jezik, podseća da je i sam Pamuk naveo da su njegove knjige satkane od mešovite stilova, metoda, navika i istorije Istoka i Zapada, pri čemu je uspostavio mir sa Zapadom istovremeno se služeći tradicijom (Marinković, 2017: 242–243). Pamukov Istanbul, u koji je smeštena radnja gotovo svih romana, predstavljen je u njegovim delima kao „melting pot” različitih nacija:

Moj život u Istanbulu je dobar dokaz za to. Turci žive u Istanbulu 500 godina, preuzimaju iskustva i jednih i drugih, i ne sudaraju se, srećni su zbog tog meteža. Ono što Hantington podrazumeva pod sukobom civilizacija za mene je

harmonija, pripadnici različitih naroda iz različitih delova sveta u mom svetu žive zajedno, sa zapadnim i istočnim svojstvima. (Cvijić, 2016)

Erdag Goknar (Erdağ Gökner), nagrađivani prevodilac Pamukovih dela i profesor sa američkog Univerziteta Djuk, koji smatra da se „osmanska” tema u Pamukovim delima ne odnosi samo na istoriju i istorijsko, već, još značajnije, na estetičko preispitivanje sadržaja i forme, uključujući i subverziju identiteta ili novih razumevanja „ega” i kritiku turskog nacionalizma i ideologije uopšte, odnosno Pamukova „osmanska” tema nema mnogo toga sa osmanskom istorijom ili istorijskim problemima *per se*, već, stvara oslobađajući diskurs u odnosu na nacionalističke i orijentalističke reprezentacije (Gökner, 2006). U tom kontekstu i Marinković navodi Pamukove reči da kao što konzervativci i verski fanatici ne mogu nikad osetiti mir koji je on uspeo da uspostavi sa Zapadom, tako ni zaneseni modernisti neće moći da shvate sa kakvom se on lakoćom služi tradicijom (Marinković, 2017: 242–243).

U romanu *Crna knjiga*, koji je, pak, prema Marinković najneobičnije njegovo delo, Pamuk izražava neophodnost za uspostavljanjem autentičnog turskog identiteta kao potrebe samoodređenja u susretu sa Drugim, ali i zauzimanja mesta u globalizovanom svetu koje ne treba da bude nauštrb sopstvenog identiteta (Маринковић, 2013: 71). Zapravo, ovim stavovima Pamuk se približava i shvatanju Marte Nusbaum (Martha Nussbaum) da društvo treba da se zasniva na samopoštovanju i insistiranju da svi budu tretirani sa istim dostojanstvom, bez obzira na diskriminacije bilo koje vrste. Cilj treba da bude globalna međunarodna zajednica sa mnoštvom nacionalnih kultura i religijskim i sekularnim doktrinama (Nussbaum, 2019: 248). U tom kontekstu shvatamo i citat iz romana *Čudan osećaj u meni*:

Podsećanje na naše negdašnje navike koje smo zaboravili imitirajući Zapad i sećanje na naše pretke bio je sveti zadatak. Ako kao civilizacija želimo da ostanemo privrženi svom nacionalnom biću, idealima i veri, trebalo bi da najpre ostanemo verni svojim jelima i pićima. (Pamuk, 2015: 398)

Navedeno se podudara sa shvatanjem Apije, po kojem je patriotizam briga za čast svoje zemlje³, a kosmopolitske patriote su prvi koji pate zbog sramote svoje zemlje, kada njihova zemlja izabere pogrešne vođe ili kada te vođe izdaju „principe” (Appiah, 1997: 622).

Interesantan je i način na koji se u romanu *Bela tvrđava* Pamuk bavi temom odnosa istočne i zapadne kulture kroz zamenu identiteta gospodara (Istok) i roba (Zapad) (Маринковић, 2015: 110). Taj roman se smatra prvom historiografskom metafikcijom u turskoj književnosti i označava početak obračuna pisca sa dominantnim diskursima prethodne epohe i nagoveštaj ulaska turske književnosti u tzv. transnacionalnu fazu (Abadžić Navaey, 2014: 30).

3 Apija je navedenu temu dodatno pojasnio prilikom gostovanja u Karnegijevom savetu za etiku u međunarodnim odnosima, kada je govorio o patriotizmu i časti (Carnegie Council for Ethics in International Affairs, 2013).

Pamuk pravi jasnu distinkciju između privrženosti nacionalnom identitetu i nacionalizmu, prema kojem se vrlo kritički odnosi, kao i prema etničkim i religijskim podelama koje su nametnute turskom društvu nacionalističkom retorikom koja se u prošlosti, a dodaćemo i danas generalno gledano, brzo usvaja među siromašnim ljudima, jer kako kaže u romanu *Čudan osećaj u meni*, „biti Turčin bilo je mnogo bolje osećanje nego biti siromah” (Pamuk, 2015: 137).

Linda Hačion u *Poetici postmodernizma* kaže da je spoj sadašnjosti i prošlosti usmeren na to da nas stavi u situaciju da dovedemo u pitanje – analiziramo, pokušamo da razumemo – kako stvaramo našu kulturu, kako shvatamo njen smisao (Hačion, 1996: 378). Na taj način i Pamuk, konstantno ukazujući na različita, multikulturalna razdoblja u istoriji Istanbula, u *Crnoj knjizi* pokušava da shvati zbog čega je došlo do „poraza” u tom kontekstu:

Kad je izašao na most Ataturk, Galip pomisli „Konačno ću samo da gledam u lica”. Možda je bilo moguće da i na licima svojih sunarodnika prepozna drevnost grada, njegovu nesreću, izgubljeni sjaj, tugu i žalost, ali to nije bio simptom naročito osmišljene tajne već zajedništva u porazu, istoriji i krivici. (Pamuk, 2008: 239)

Osim važnosti očuvanja sopstvenog identiteta i tradicije, Pamuk govori i o ličnoj i kolektivnoj melanholiji usled zaboravljene prošlosti do koje je došlo nakon uspostavljanja Republike, a što se može shvatiti kao kritika kemalizma, obeleženog turskim nacionalizmom i izrazitim sekularizmom. U jednom od svojih najpopularnijih dela, knjizi eseja *Istanbul – Uspomene i grad*, Pamuk kaže:

Svuda je bilo melanholije ove mrtve kulture i iščezle imperije. Napor ka evropeizaciji činio mi se više kao uzbuđenje oslobađanja od stvari bremenitih rastužujućim, bolnim uspomnama preostalim od srušene imperije, nego želja za modernizacijom. Baš kao što se uzrujano bacaju haljine, nakit, stvari i fotografije lepe drage koja je iznenada umrla kako bi se oslobodilo razornog sećanja na nju. Kako se umesto nje nije moglo da uspostavi nešto moćno, snažno, novo, zapadni ili domaći, moderni svet, ceo taj napor više je služio da se zaboravi prošlost; to je otvorilo put paljenju i rušenju konaka, pojednostavljivanju i stvaranju manjkave kulture, unutrašnjem uređivanju kuća kao muzeja jedne neproživljene kulture. (Pamuk, 2006: 36–37)

Ajşe Naz Bulamur (Ayşe Naz Bulamur) ukazuje na Pamukovu nostalgiju za multikulturalnom osmanskim prošlošću koja služi kao kritika za Ataturkov nacionalistički projekat stvaranja modernog sekularnog turskog identiteta koji se oslikava u istanbulskoj evropeiziranoj arhitekturi (Bulamur, 2011: 290). Pamuk govori o nostalgiji za istanbulskim kosmopolitskim karakterom koji je postepeno nestajao u dobu Republike. U tom smislu treba shvatiti i njegov pojam melanholije (hüzün).

Pamuk se u knjizi osvrće na francuskog pisca Teofila Gotjea koji je putovao u Istanbul 1852. godine i koji je bio fasciniran brojem jezika kojima se govori u osmanskoj prestonici. Pamuk krivi vlasti koje su nametnule kulturno jedinstvo proglašavajući turski jednim zvaničnim jezikom. Takođe, prema tumačenju Bulamur (2011), Pamuk smatra da je Republika bila sigurna u svoju svrhu, ali ne i u identitet, zbog čega su osnivači smatrali da je jedino rešenje u novom konceptu turskog identiteta. Lamentirajući nad kosmopolitskim Istanbulom, Pamuk navodi:

Istanbul mog detinjstva i mladosti bio je mesto u kojem se brzo izgubila kosmopolitska struktura grada. Poput mnogih drugih putnika koji primećuju isto, pošto 1852. godine, sto godina pre mog rođenja, zapazi da se na istanbulskim ulicama u istom trenutku govori turski, grčki, jermenski, italijanski, francuski i engleski jezik (trebalo je da doda i ladino, pre nego dva poslednja jezika) i da u toj „Vavilonskoj kuli” u istom trenutku mnogi ljudi iznenada progovore o po nekoliko od tih jezika, Gotje se pomalo zastidi zato što osim francuskog ne zna neki drugi jezik. Posle uspostavljanja Republike Turske, sve ove jezike iskorenili su pokorenost, jačanje turkizacije Istanbula i jedna vrsta etničke čistote koju je gradu donela država. Deo te kulturne čistote koji mi je od detinjstva ostao u svesti jeste učutkivanje onih koji su na ulicama glasno govorili grčki i jermenski (Kurdi se ionako nisu mnogo javljali naokolo sa svojim jezikom) rečima: „Građanine, govori turski!” Svuda su bile okačene ovakve table. (Pamuk, 2006: 212–213)

Bulamur sa pravom tumači i da tamne fotografije u Pamukovom tekstu sugerišu da je Istanbul izgubio svoje boje ili, drugim rečima, svoj multikulturalni karakter, te dodaje da su one i dokaz uništenja koje su prouzrokovali ekstremni turski nacionalisti (Bulamur, 2011: 293).

Da Pamuk sanja o novom svetu koji će biti stvoren na postojećim temeljima, može se ilustrovati i odlomkom iz romana *Crna knjiga* u kojem se reč svet javlja čak 182 puta.

Sanjam drugi svet, koji se otvara u ovom svetu, zamišljam kako će me opiti ta nova značenja u tom novom svetu dok mi se polako bude razotkrivao drugi smisao svega. Mislim na radosnu zbunjenost čoveka koji je izgubio pamćenje. Zamišljam da sam ostavljen u nekom avetinjskom gradu koji uopšte ne poznajem. Mahale, ulice u kojima su nekada živeli milioni ljudi, džamije, mostovi, brodovi, sve, sve je potpuno prazno. U suzama se sećam svoje prošlosti i svoga grada... (Pamuk, 2008: 270)

U kontekstu ideje kosmopolitizma i međusobne povezanosti kultura shvatamo i saznanje Galipa, jednog od junaka *Crne knjige*, da su pričama potrebne druge knjige da bi se razumele. Kako je to primetila turska teoretičarka Žale Parla, čitajući Mesneviiju od početka do kraja Galip saznaje da je svaka priča povezana sa drugom,

da su povezane, da je pripovedanje pre svega umetnost parodije, kao i da priče nisu samo međusobno povezane, već i jedna drugu odražavaju (Parla, 2007: 408).

Svoju veru u multikulturalizam, pre svega nalik onom u SAD, Pamuk je istakao u izjavi koju je dao za Radio Sarajevo 2019. godine, navodeći da bez multikulturalizma čovečanstvo ne može preživeti. Između ostalog, Pamuk je tom prilikom rekao i da mrzi monolitne vizije, pa tako i nacionalizam (Pamuk, 2019). Pamuk, naime, ističe da su ljudsko saosećanje i iskrenost njegova filozofija i da ga zanimaju ljudska bića, njihovi ciljevi i svakodnevni život, dok se, kako često navodi u javnosti, politički zalaže za demokratiju i slobodu govora i izjašnjava kao levičar-liberal.

3. Istanbul kao „melting pot” u romanima Elif Šafak

Zbog jakih biografskih i književnih veza pojedinih turskih postmodernista, pre svega Pamuka i Šafakove sa SAD, Furlaneto smatra da serija kosmopolitskih binacionalnih pisaca turskog porekla koji se bave nacionalnim horizontom turske književnosti spadaju zapravo u „tursko-američku književnost”. Pod takvom književnošću Furlaneto smatra dela koja odbacuju monokulturalne narative kemalizma i otvarajući bikulturalni dijalog sa SAD predlažu za Tursku multikulturalni model identiteta koji snažno podseća na paradigme američkog multikulturalizma (Furlanetto, 2017: 12).

Ovo shvatanje ne odnosi se samo na druge tekstove iz različitih istorija književnosti, već i na priče pojedinaca, ljudi kojima smo okruženi. Elif Šafak, jedna od najpoznatijih i najpopularnijih turskih spisateljica, u svakoj prilici ističe koliko je važno slušati priče drugih ljudi kako bi se izbeglo jednonumlje i upoznale druge kulture, jer, kako kaže u svojoj knjizi eseja *Kako sačuvati razum u doba podela*:

Ljudsko biće, svako ljudsko biće, složeno je – čine ga slojevi i slojevi ideja, osećanja, shvatanja, sećanja, reakcija, želja i snova.... Suprotno od onoga što tvrde nacionalistički demagozi, pripadnost nije večno stanje, trajni identitet istetoviran na našoj koži; to je neprestano samoispitivanje i dinamična revizija toga gde smo, ko smo i gde želimo da budemo. Grupe i plemena, baš kao i zajednice i nacije, koliko god da postoje, treba zamišljati kao složene, heterogene, raznolike i fluidne celine koje se kontinuirano razvijaju, menjaju i prilagođavaju. (Šafak, 2021: 35)

Takođe, Šafakova u istom delu navodi i: „bez obzira na ono što nam naši političari u poslednje vreme govore, želim da vidim sebe kao građanku sveta, građanku ove planete, kao globalnu dušu” (Šafak, 2021: 41). Međutim, u sličnom maniru kao i Pamuk, i Šafakova uviđa važnost očuvanja sećanja na sopstvenu tradiciju, pri čemu se često dotiče i tabu tema iz turske prošlosti. Autorka često ističe da žali zbog kolektivne amnezije turskog društva i nedovoljne istorijske svesti, jer smatra da gubeći vezu sa prošlošću, mi ne gubimo samo sećanje, već i interesovanje za nju, što može dovesti do toga da ljudi ponove najmračnija poglavlja svoje prošlosti. Ona pokušava da inkorporira sećanje u priču koristeći i stare, osmanske reči i kritički

gleda na „čišćenje” jezika (Francis, 2020) koje je preduzeto, inače, nakon osnivanja Republike. U tom smislu, Furlaneto primećuje da se Šafakova zalaže za post-osmanski identitet koji podrazumeva okupljanje različitih etničkih grupa oko zajedničkog osećaja teritorijalne pripadnosti, kulturnog pluralizma i zajedničke prošlosti, što je u suprotnosti sa kemalističkim insistiranjem na asimilovanju manjina i diskursu koji homogenizuje tursku naciju (Furlanetto, 2014). Takođe, ideju da je za turski identitet važno da prihvati imperijalno nasleđe i ponovo usvoji praksu „mirne koegzistencije” Turaka i nacionalnih manjina kod turskih postmodernista primećuje i Jilmaz Çolak (Çolak, 2006).

Elif Şafak, dakle, vidi nacionalizam kao najopasniju tendenciju našeg vremena što otvoreno iskazuje u gotovo svakom javnom nastupu, kao i u svojim delima u kojima govori o Istanbulu kao o „melting pot” različitih nacija, u čemu se takođe približava Pamukovom viđenju tog grada. Takođe, upravo kao i Pamuk, i Şafakova smatra da je neobrazovani i siromašni deo turske populacije prijemčiv za ideju nacionalizma, dok produhovljenost, učenje i čitanje dovodi do upoznavanja „drugih”, a samim tim i do njihovog prihvatanja. U romanu *Havva'nın Üç Kızı (Tri Evine ćerke)* Şafakova navodi:

Hakan, koji nikada nije uvideo vrednost dobrog obrazovanja, ubrzo je objavio da napušta studije bez namere da se ikad vrati u tu bezvrednu štalu. Bio je nepokolebljiv, zainatio se. Na veliko razočarenje svojih roditelja, preko noći je stavio tačku na studentski život. Njegov um se zatvorio da se više nikad ne otvori, zaključao se. Iz njegovih očiju je moglo da se vidi koliko je patio zbog svog života. Bio je besan. Bio je impulsivan. Neprestano se žalio na svoju situaciju. Hakan je svraćao kući samo da bi se najeo, presvukao i spavao. Kao balon kojeg je uhvatio vetar, neko vreme je lutao bez cilja okušavajući sreću tamo vamo – sve dok nije našao novi krug drugova. Međusobno su se „bratski” pozdravljali i često su koristili reči poput „čast”, „integritet” i „patriotski”. Posredstvom tih prijatelja Hakan je pronašao svoju svrhu. Odmah je usvojio njihov skepticizam i defetizam. Potom je dobio poslovnu ponudu od jednog lokalnog ultradesničarskog časopisa. Iako je bio krajnje nevešt po pitanju gramatike i pravopisa, bio je dobar sa rečima; počeo je da piše zapaljive tekstove. Pod pseudonimom je pisao članke čije su poruke iz dana u dan postajale oštrije i agresivnije. Svake nedelje je otkrivao nove „izdajnike”: Jevreje, Jermene, Grke, Kurde, Alevite, Zaze, Laze... Što se njega tiče, nije bilo nijedne etničke grupe osim Turaka kojoj bi Turčin mogao da veruje. Nacionalizam je odgovarao Hakanovom duhu kao odelo šiveno po meri. Sa novim identitetom osećao se snažnim, principijelnim i nepobedivim. Imao je velike ideje o Americi, Izraelu, Rusiji i Bliskom istoku; gde god da je pogledao video je teorije zavere i tajni lobiji. (Şafak, 2016: 86–87)⁴

Baveći se društvenim opozicijama, Elif Şafak im pristupa kroz „aspekt Drugog”, koji se u delu postkolonijalnih studija razmatra kao „Drugost” i koji se može definisati

4 Ukoliko nije drugačije navedeno, svi citati iz tekstova na turskom jeziku dati su u prevodu autorke rada.

kao proces kojim neka većinska grupa definiše i kategorise neku manjinsku grupu terminom „drugi” (Jović, 2022), a u Turskoj se to pitanje prevashodno odnosi na binarne opozicije, te i one zasnovane na etničkim relacijama. U tom kontekstu, Šafakova smatra da današnja društva, u Turskoj, ali i širom sveta, teže da stvore kulturna geta na osnovu sličnosti, čime se razvijaju stereotipi o pripadnicima drugih grupa. Budući da po rođenju živimo kao pripadnici kruga uslovljenog rođenjem, važno je tokom života uspostaviti veze s ostalim krugovima, jer prekidanje takvih veza predstavlja opasnost po lični razvoj i humanost. Ona veruje u preobražajnu moć priča da zbližavaju ljude i oslobađaju stvarni potencijal za empatiju i mudrost (Šafak, 2021: 80). Mržnja prema Drugom kojoj današnji svet svedoči, Elif Šafak smatra dehumanizacijom Drugog, te stoga pripovedanje mora postati jedno od oruđa otpora toj dehumanizaciji. Ono što uvodi kao lajtmotiv i glavnu pokretačku snagu svih ispoljavanja, ali i prihvatanja Drugosti, jeste pojam ljubavi kao univerzalne kategorije i opšteg uslova za transformaciju (Jović, 2022).

Roman *Istanbulsko kopile* prati ispreplitane sudbine turske i jermenske porodice koje povezuju različite lične i kolektivne traume, pri čemu je autorka posebno ukazala na položaj Jermena u Turskoj i njihovo stradanje 1915. godine. Šafakova je, pripovedajući o dve porodice koje pripadaju „neprijateljskim narodima” u Turskoj, a koje su zapravo u krvnom srodstvu, iskoristila da ukaže na apsurdnost mržnje i nacionalnih podela. U tom smislu, najznačajniji je lik Armanuš, jedne od protagonistkinja romana, koja je, kao Jermenka po ocu, vaspitavana da mrzi Turke, dok je sa druge strane bila Amerikanka koju nije pogađao odnos dvaju naroda, ali koja je, nakon što se njena majka udala za Turčina, otišla u potragu za istinom i svojim korenima. Međutim, Armanuš se razočarava i tuguje zbog činjenice da je kuća njenih predaka nestala, kao i mnoge druge jermenske kuće koje su, nakon osnivanja Republike, zamenjene modernim zgradama, a svi jermenski nazivi su zamenjeni turskim, čime je njeno nasleđe u potpunosti izbrisano.

Za blog o turskoj literaturi ovaj roman Šafakova je objasnila metaforom kosmopolitske kuće na čijem prvom spratu upoznajemo heterogenu tursku porodicu sastavljenu od jedne ateistkinje, onih koji se zalažu za tradicionalni matrijarhat i jedne sujeverne vernice, dok se na drugom spratu nalazi američko-jermensko-turska porodica koju progona prošlost. Iako su ovi imaginarni spratovi razdvojeni, njihovi su životi indirektno ili direktno povezani (Krause, 2014).

Elena Furlaneto dobro primećuje da se u romanu *Istanbulsko kopile* sa tim ciljem pojavljuje i sajber prostor pod nazivom „Kafe Konstantinopolj”, čiji je i Armanuš član i gde mladi predstavnici nemuslimanskih manjina, pre svega Jermeni i Grci, mogu da slave svoj zajednički „osmanski” identitet u jednom zamišljenom gradu na internetu koji nostalgичno gleda nazad kroz vreme u doba kada je Istanbul bio centar multikulturalnog carstva (Furlanetto, 2017: 203, 221). Slično je primetila i Ajše Naz Bulamur, koja je navela da taj sajber kafe predstavlja žaljenje tih etničkih grupa za vremenom kada Istanbul nije bio samo turski, a čemu u prilog govore i njihovi komentari da su mnoge istanbulske spomenike napravili neturski umetnici, čiji je trag izbrisano (Bulamur, 2011: 156–159).

Kosmopolitsku viziju sveta i univerzalne poruke pronalazimo i u drugim romanima, jer to su ideje koje Šafakova uvek promovise, kako u delima, tako i u javnosti. Usled toga što je prepoznata i priznata kao pisac koji „gradi mostove”, Šafakova je nedavno imenovana za predsednicu britanskog Kraljevskog društva za književnost.

4. Otpor prema podelama u romanima Burhana Sonmeza

Sličnu ideju o apsurdnosti mržnje i podela po nacionalnoj osnovi vidimo i u romanu *Kamen i senka* turskog pisca kurdskog porekla i predsednika „Pen International” Burhana Sonmeza. Naime, na početku romana protagonist Avdo razmišlja o tome kakav nadgrobni spomenik da napravi za pokojnog prijatelja Isu, čoveka sa sedam imena, i čitalac ubrzo saznaje da je Isa rođen kao Kurd Ali, te da je bio ranjen i da je izgubio pamćenje tokom vojne intervencije u tom gradu. Kada su shvatili da je izgubio pamćenje, turski vojnici su prevarili Alija rekavši mu da se zove Hajdar i uzevši ga u svoje redove da se bori protiv Kurda. Nakon što je saznao istinu, Hajdar beži i započinje svoju potragu za „pravim sobom”, odnosno svoje četrdesetogodišnje lutanje Jerusalimom, Kairom, Kritom, Atinom, Rimom i Istanbulom, tokom kojeg je na svakom mestu stekao novu veru i novo ime, čime je Sonmez postavio pitanje koliko to zapravo određuje svakog od nas.

Oslikavajući događaje u Turskoj od perioda mlade Republike Turske do 1980-ih godina, Sonmez je kroz ispreplitane priče o političkom egzilu i istorijskim i ličnim gubicima doneo fragmentarnu sagu o sećanju i patnjama. Junak romana Avdo, odrastao je kao siročić, a nakon mnogo godina lutanja po centralnoj Anadoliji i boravka u zatvoru dospao je na staro istanbulske groblje kako bi živeo i radio kao kamenorezac pored groba Elif, žene koju je voleo i čekao mnogo godina. Avdo i pojedini sporedni likovi su prikazani kao „građani sveta” koji se protive bilo kojim podelama i koji se u životu samo vode univerzalnim moralnim vrednostima. Sonmezovi kosmopolitski stavovi prikazani su u pripovedanju o Avdu kao siročetu bez „datog” identiteta, odnosno bez svesti o tome kojoj veri i naciji pripada, o čoveku sa sedam imena koji „traži u atlasu sveta novi grad i novo ime za sebe” (Sonmez, 2024: 256), kao i o „plavokosom mornaru” kojem je ceo svet bio svetsko more dok nije zavoleo kopno, nakon što je spoznao da je pravi dom bilo koje mesto na svetu na kojem se nalazi osoba koju voliš.

„Majstore”, rekao je Avdo tiho, „u kog ja to proroka da verujem? Svako ima svog proroka, neki Isusa, neki Muhameda, a koji je moj?”

„Vidi”, rekao je (majstor Žosef), „dole se vide svetla crkve Mor Mihajla, a odozgo se čuje ezan sa džamije Šejha Zirara. Ti si sada između ta dva. Ne žuri, shvatićeš vremenom, izabraćeš proroka koji ti najviše odgovara, a možda i nećeš, pa ćeš tako živeti.”

„Može li čovek bez proroka?”

„Može, naravno, ne gledaj one koji imaju proroke, većina njih, zapravo, veruje samo u sebe, ali to kriju od svih. Kad malo porasteš, sam odluči. Od tebe tražim samo dve stvari, da budeš dobar čovek i da budeš vredan. Tako se postaje čovek.” (Sonmez, 2024: 82)

Svoje kosmopolitske stavove Sonmez izražava i u romanu *Nevini*, pri čemu je radnja smeštena u multikulturalni London, gde se razvija ljubavna priča između turskog azilanta kurdskog porekla Branija Tava i Firuze, izbeglice iz Irana. Ističući važnost empatije prema ličnim i kolektivnim traumama drugih, Sonmez u ovom delu obilno koristi autobiografske elemente, budući da je i sam kao pripadnik kurdske manjine bio izložen represiji, te primoran da pobegne iz zemlje. Fragmentarnom naracijom Sonmez upoznaje čitaoce i sa iranskom kulturom i živopisnim multikulturalnim Londonom, ali i sa pričama iz Sonmezovog detinjstva, kako ličnim tako i onima iz usmene tradicije kurdske zajednice koje je slušao od majke.

Sonmez je pokazao duboko razumevanje unutrašnjeg emocionalnog života marginalizovanih i proganjanih ljudi, a korišćenjem evokativnih opisa navodi čitaoce da se uključe u svet Drugih. Kroz portretisanje različitih likova, kulturnih miljea i egzistencijalnih borbi, Sonmez pokazuje čitaocima kako fikcija može da prevaziđe granice i ideologije i time izaziva njihove empatične reakcije. Sonmez nas tako poziva u unutrašnji svet Drugih, svet koji je obeležen različitim religijama, nacionalnim identitetima i istorijskim traumama (Jović, 2025).

U romanu *Lavirint*, Sonmez govori o Boratinu, čoveku koji je izgubio pamćenje nakon što je pokušao da se ubije skokom sa Bosforskog mosta. Kroz čitav roman junak traga za svojim identitetom, ali zapravo sve što o sebi sazna je ono što mu drugi kažu. Na taj način, Sonmez pokazuje, kao što je to uradio i u romanu *Kamen i senka*, da je pripadnost naciji ili religiji nešto što nam je dato spolja i što suštinski ne utiče na našu prirodu. Kada je tokom intervjuva povodom objavljivanja ovog romana upitan šta je više oslobađajuće za čoveka ili društvo, da zna prošlost ili da je zaboravi, Sonmez je odgovorio da pojedini političari traže od nas da zaboravimo jedne delove istorije, dok drugi traže da zaboravimo neke druge. Oblikujući našu prošlost, oni pokušavaju da oblikuju našu budućnost (Reynolds, 2019).

Sonmez je istom prilikom naveo i da je odlukom da protagonista Boratin živi u stanu prepunom antikviteta koji pripadaju gazdarici Grkinji želeo da prikaže multikulturalnu stranu Istanbula koja nestaje. Takođe, istorija je važna za pojedince i društva, te je ne treba prepustiti onima koji će je uništiti ili zloupotrebiti. Istanbul i njegova prošlost, njegov život prepun boja i polifona kultura moraju biti odbranjeni i reprodukovani u svakodnevnom životu i književnosti:

Životinje ne poznaju smrt. Životinje ne poznaju ni prošlost. One samo žive i umiru. Prošlost su stvorili ljudi. Ukrasili su je rečima. Na mapi zvanoj prošlost, ljudi su ponekad bili srećni, a ponekad su prolivali krv. Ogledalo to dobro zna. Nije bez razloga to što krije prošlost dok odražava zgrade i drveće Istanbula. (Sönmez, 2018: 100)

5. Pitanje identiteta u romanima Edže Temelkuran

Teme koje Edže Temelkuran obrađuje u svojim romanima i dokumentarističkim knjigama su kurdsko i jermensko pitanje, Bliski istok, ženski pokret, kao i položaj političkih optuženika, zbog čega je bila primorana da napusti zemlju na neko vreme.

Povodom obeležavanja Prvih dvadeset hrvatske turkologije, Temelkuran je za zbornik radova u izdanju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gradu u kom je jedno vreme živela, na poklon poslala tekst pod naslovom „Kamo će književnost, Sevgi?” u kojem se Temelkuran, sećajući se turske spisateljice Sevgi Soysal (Sevgi Soysal), pita je li u Turskoj, zemlji u kojoj je sve ispolitizovano, moguća književnost koja bi bila daleko od politike, a potom zaključuje da piščev duh mora uvek da živi u sukobu između čudnog stanja dečijeg duha prerano probuđenog iz popodnevnog sna i krikova ubica i ubijenih (Temelkuran, 2014: 148).

Temelkuran smatra da je kosmopolizam jedino vredan ako služi za stvaranje novog oblika kolektivnog identiteta, a ne onog zasnovanog na religiji ili nacionalnosti ili bilo kojim drugim isključujućim idejama. Stoga, u svom drugom romanu *Muz Sesleri (Zvuci banana)*, Temelkuran je, poput Šafakove, metaforom kosmopolitske zgrade i ulice u hrišćanskoj četvrti u Bejrutu, takođe jednom od gradova u kojima je u životu boravila, prikazala libansku heterogenost, te kako su životi stanovnika Bejruta snažno određeni stalnim sukobima.

Ta kratka ulica bila je jedino preostalo kosmopolitsko mesto u toj oblasti i razlog iz kojeg su Jermenin Setanik i sunitski Palestinac Visam mogli, tog nedeljnog jutra, da spavaju zajedno u stanu na padini Džetavi, a ne na nekom drugom mestu među žiteljima Bejruta u hrišćanskoj mahali Ašrafija, uprkos tome što joj ne pripadaju etnički, politički ili verski i što postoji velika verovatnoća da će doći do psihološkog i fizičkog nasilja.

A opet, zbog takve napetosti, morali su da budu oprezniji... (Temelkuran, 2010: 75)

Protagonistkinje ovog romana, čija je radnja smeštena u 2006. godinu, su Filipina, palestinsko-filipinskog porekla, koja dolazi u Bejrut kako bi saznala istinu o smrti svojih roditelja i Deniz, Turkinja koja je postdiplomac na Oksfordu i koja je, na predlog svoje mentorke, došla u Bejrut kako bi istražila nove identitete u vremenima promena. Interesantno je napomenuti da je i sama autorka romana tokom 2006. godine bila upućena u Liban kao novinarka, kako bi napravila reportažu.

Temelkuran smatra da je za nju nemoguće da pobegne od svoje zemlje čak i kada se fizički odvoji, te postavlja pitanje šta je za nju njena zemlja. Istovremeno, Temelkuran daje i odgovor da je njena zemlja za nju mnogo veća od sveta, jer je zemlja trenutak, momenat kada prijatelji prasnu u smeh, momenat obostranog i dubokog razumevanja, a istovremeno je za nju njena zemlja manja od stola, jer za njom čezne kada nije u svojoj zemlji i trpi prazninu jer nema prijatelja koji bi popunili mesto za stolom. Njoj nedostaje upravo taj sto, ne pusta zemlja; njoj nedostaju boje njene zemlje, ne sve, već one koje su izbrisane (Temelkuran, 2013).

Ideju „kosmopolitskog patriotizma”, kako ju je definisao Apija, možemo prepoznati i u romanu *Düğümlere Üfleyen Kadınlar (Žene koje huču u čvorove)* u kojem Temelkuran, govoreći o putovanju četiri žene od Tunisa do Libana, razmatra prava žena u savremenom islamskom svetu, ali i pokušava da odgovori na pitanje

šta znači ljubav, kako prema osobi tako i prema zemlji. Glavne junakinje, Merjem i Madam Lila iz Egipta, Tunižanka Amira i naratorica, novinarka iz Turske, odnosno sama autorka, beže iz svojih zemalja noseći sa sobom svoje „korene” i putuju upravo tokom turbulentnog perioda revolucije, odnosno „Arapskog proleća”, te se tokom čitavog romana prepliću lično i političko. Poput Pamuka, Šafakove i Sonmeza, i Temelkuran smatra da ne treba zaboraviti sopstveni identitet: „Zašto jedemo kroasan usred pustinje? Ovi ljudi su sigurno imali svoje hlebove pre francuskih kolonizatora? Kako su zaboravili svoje hlebove? Kada? Da li oni koji zaborave svoje hlebove nekako zaborave i svoje bogove?” (Temelkuran, 2013: 103).

Istovremeno Temelkuran ispoljava uverenje da upoznavanje i razumevanje Drugih dovodi do stvaranja boljeg sveta, gde će vladati sloga, pomirenje i faktička jednakost, te da za tim idealom zapravo mnogi teže.

Tako je, eto, sve počelo. Odjednom nas je bilo četiri žene; žene koje su mislile da ih je tri i koje nisu imale kuda drugo da odu iz ove priče u kojoj su pronašle utočište; žene koje su napredovale istražujući jedna drugu. Kao što nismo znale da se naš lek krije među nama samima, tako nismo bile ni svesne da ćemo zajedno izumeti melem koji će čovečanstvo zaštititi od zala. (Temelkuran, 2013: 14)

6. Zaključak

Analizom odabranih romana istaknutih turskih postmodernista došli smo do zaključka da se kroz njihova dela provlači ideja kosmopolitizma koja je u potpunom saglasju sa stavovima Kvame Antonija Apije, prema kojima prave kosmopolite veličaju različitost i žele da žive, upoznaju i ostvaruju interakciju sa ljudima koji su različite nacije, religije ili pripadaju nekoj drugoj društvenoj grupi, odnosno u svetu u kojem se niko ne odriče svojih korena, već ih „nosi sa sobom”. Zapravo u njihovim delima prepoznamo „kosmopolitski patriotizam” o kojem govori Apija, a prema kojem se ljubav prema sopstvenoj tradiciji i identitetu ne kosi sa ljubavlju prema zemlji porekla i u čijoj je osnovi stvaranje heterogenog društva, što je čini u potpunosti drugačijom od nacionalizma kao ideje o stvaranju homogene sredine. Turski postmodernisti kao predstavnici turske intelektualne elite svojim delima pokazuju da su vođeni mišlju koju je Temelkuran dobro formulisala u romanu *Muz Sesleri*: „U Turskoj intelektualci više vole da za sebe kažu da su turskog porekla, a ne Turci, kako bi odbacili nacionalističke elemente vezane za osnivanje države i iskazali reakciju na politiku istrebljenja usmerenu protiv različitih etničkih grupa u državi” (Temelkuran, 2010: 17).

Upravo to odbacivanje nacionalističkih elemenata, o kojima govori Temelkuran, prepoznamo kao zajedničku karakteristiku turskih postmodernista koji su predmet našeg rada. Naime, ovi autori u svojim delima kritikuju kemalizam kao ideologiju koja se zasnivala, osim na nacionalizmu, i na sekularizmu, što je podrazumevalo potpuni raskid sa osmanskim nasleđem i sprovođenje sveobuhvatnog kulturnog i jezičkog „čišćenja” svega što nije tursko, zbog čega nastoje da, svako na svoj način, vrednosti

prošlih vremena očuvaju u kolektivnom sećanju. Kako njihovo samorefleksivno preispitivanje prošlosti nosi i ideološku dimenziju, pojedini teoretičari vide dela ovih postmodernista kao postnacionalistička (Parla, Goknar) ili govore o „osmanskoj utopiji” ili „osmanskoj nostalgiji” (Furlaneto).

Međutim, bilo da je reč o turskoj kolektivnoj melanholiji zbog izgubljenih vremena i potrebi da se očuva sinteza između Istoka i Zapada (Pamuk), te da se odupre kolektivnom zaboravu i suoči sa istorijskim tabu temama (Pamuk, Şafak i Sonmez) ili da se sa empatijom posmatraju i upoznaju druge kulture (Temelkuran i Sonmez), turski postmodernisti zapravo pokušavaju da ukažu na nužnost transformacije turskog, ali i globalnog društva; društva koje bi se zasnivalo na jedinstvu različitih, a istovremeno i na mnoštvu jedinstvenih i ravnopravnih kultura i identiteta, što predstavlja kategorije koje su neodvojive od prošlosti i tradicije.

Literatura

- Abadžić Navaey, A. (2014). U potrazi za novim jezikom. *Književna smotra*, 173(3), 23–33.
- Appiah, K. A. (1997). Cosmopolitan Patriots. *Critical Inquiry*, 23(3), 617–639.
- Bulamur, A. N. (2011). *How Istanbul's Cultural Complexities Have Shaped Eight Contemporary Novelists: Tales of Istanbul in Contemporary Fiction*. Lewiston, New York: Edwin Mellen Press.
- Carnegie Council for Ethics in International Affairs (2013). *Kwame Anthony Appiah: Patriotism and Honor* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=u0eVxY7jWZg>
- Cvijić, A. (2016). Orhan Pamuk za Danas.rs: Ne verujem u sukob civilizacija. *Danas.rs*. <https://www.danas.rs/kultura/orhan-pamuk-ne-verujem-u-sukob-civilizacija/>
- Çolak, Y. (2006). Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey. *Middle Eastern Studies*, 42(4), 587–602.
- Francis, D. (2020). Elif Shafak: The Age Of Despair: An interview with Turkish novelist Elif Shafak. *Noema*. <https://www.noemamag.com/elif-shafak-the-age-of-despair/>
- Furlanetto, E. (2014). Safe Spaces of the Like-Minded: The Search for a Hybrid Post-Ottoman Identity in Elif Shafak's *The Bastard of Istanbul*. *Commonwealth Essays and Studies*, 36(2), 19–31.
- Furlanetto, E. (2017). *Towards Turkish American Literature: Narratives of Multiculturalism in Post-Imperial Turkey*. Frankfurt am Main, New York: Peter Lang.
- Gökner, E. (2006). Orhan Pamuk and the “Ottoman” Theme. *World Literature Today*, 80(6), 34–38.
- Hačion, L. (1996). *Poetika postmodernizma* (V. Gvozden, Lj. Stanković, prev.). Novi Sad: Svetovi.
- Krause, M. (2014). Welcome to Elif Shafak's cosmopolitan house. *The Turkish Literature Blog*. <https://turkishliteratureblog.wordpress.com/2014/04/22/welcome-to-elif-shafaks-cosmopolitan-house/>

- Marinković, M. (2017). *Nova turska književnost*. Beograd: Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet
- Nussbaum, C. M. (2019). *The Cosmopolitan Tradition: A Noble But Flawed Ideal*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Parla, J. (2007). Modernizmden postmodernizme Türk romanı. In T. S. Halman (Ed.), *Türk edebiyatı tarihi 4* (pp. 401–409). Istanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Reynolds, Mark. (2019). Burhan Sönmez: Variations on a life. *Bookanista*. <https://bookanista.com/burhan-sonmez-labyrinth/>.
- Temelkuran, E. (2013). What is a country?. *Pen Transmissions*. <https://pentransmissions.com/2013/04/25/what-is-a-country/>
- Temelkuran, E. (2014). Kamo će književnost, Sevgi? (M. Andrić, prev.). *Književna smotra*, 173(3), 147–149.
- V.A.Z. (2019). Orhan Pamuk za Radiosarajevo.ba: Jedino uz multikulturalizam možemo preživjeti. *Radiosarajevo.ba*. <https://radiosarajevo.ba/metromahala/lica/orhan-pamuk-za-radiosarajevoba/341723>

- Маринковић, М. (2013). Глобализација и турска књижевност. *Култура*, 138, 61–74.
- [Marinković, M. (2013). Globalizacija i turska književnost. *Kultura*, 138, 61–74]
- Маринковић, М. (2015). Наративне игре Орхана Памука. *Култура*, 149, 107–117.
- [Marinković, M. (2015). Narativne igre Orhana Pamuka. *Kultura*, 149, 107–117]

Izvori

- Pamuk, O. (2002). *Bela tvrđava* (I. Panović, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Pamuk, O. (2006). *Istanbul – Uspomene i grad* (M. Marinković, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Pamuk, O. (2008). *Crna knjiga* (M. Marinković, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Pamuk, O. (2015). *Čudan osećaj u meni* (M. Marinković, prev.). Beograd: Geopoetika.
- Sonmez, B. (2013). *Nevini* (M. Teodosijević, prev.). Beograd: Evro Book.
- Sönmez, B. (2018). *Labirent*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Sonmez, B. (2024). *Kamen i senka* (I. Jović, prev.). Beograd: Arhipelag.
- Şafak, E. (2012). *Istanbulska kopile* (B. Radević, prev.). Beograd: Laguna.
- Şafak, E. (2016). *Havva'nın Üç Kızı*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Şafak, E. (2021). *Kako sačuvati razum u doba podela?* (D. Radinović, prev.). Beograd: Laguna.
- Temelkuran, E. (2010). *Muz Sesleri*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Temelkuran, E. (2013). *Düğümlere Üfleyen Kadınlar*. İstanbul: Everest Yayınları.

Ida D. Jović

Summary

THE IDEA OF COSMOPOLITANISM IN TURKISH POSTMODERNIST LITERATURE

In contemporary Turkish literature, cosmopolitanism is most frequently recognised as an aspiration toward a society governed by universal values, democracy, human rights, and multiculturalism. However, the British-American theorist Kwame Anthony Appiah introduced the specific concept of “cosmopolitan patriotism”. The primary goal of this research is to examine how this concept manifests in the novels of prominent Turkish postmodernists. Specifically, Orhan Pamuk, Elif Shafak, Burhan Sonmez, and Ece Temelkuran, whose works comprise the corpus of this paper, share a strong connection to the West and a liberal left-wing political orientation, while remaining deeply committed to preserving their native tradition and identity. These authors frequently contextualise their narratives historically. They either present the former Ottoman capital, Istanbul, as a symbol of multicultural coexistence, or confront taboo subjects in Turkish history, such as the plight of ethnic minorities. Consequently, their works possess a distinct political dimension, aligning with Linda Hutcheon’s view that postmodern metafiction engages with both historiographical and fictional accounts of the past to critique the ideological inscriptions of difference and social inequality. Furthermore, these novels can be understood as postnationalist, corresponding with Hutcheon’s view that postmodernism politicises race, gender, ethnicity, and sexual orientation. By subverting various manifestations of centralised authority, these postmodern texts actively dismantle nationalist metanarratives. This study concludes that the Turkish postmodern novelists analyzed in this article criticise nationalism. This ideology culminated with the establishment of the Republic in 1923, implying that all peoples within Turkish territory belonged to a single Turkish nation, while completely ignoring the status of national minorities. Therefore, the author argues that these Turkish postmodernists, by reexamining history in their works, proclaim ideological stances that imply a unity among a multitude of unique cultures. Specifically, within the selected novels, the author identifies “cosmopolitan patriotism”, a concept wherein love for one’s own tradition and identity does not conflict with the desire to foster a heterogeneous society. This work sheds light on the political and postnationalist dimensions of contemporary Turkish literature, demonstrating how prominent Turkish postmodernists dismantle nationalist metanarratives by subverting centralised authority and politicising identity markers such as race, gender, and ethnicity. However, this study is limited to a specific corpus of four novelists, leaving room for further research into how other contemporary Turkish writers address these themes.

Key words:

Orhan Pamuk, Elif Shafak, Burhan Sonmez, Ece Temelkuran, Turkish literature, postmodernism, cosmopolitanism, multiculturalism, postnationalism